

Syniak I. L., Candidate of Historical Sciences, Senior Fellow, Senior Fellow, M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine), syniak_il@ukr.net

Regimental and squadron officers in the jury list Hadiach regiment in 1718

In the article the possibility of juror informative list Hadiach regiment in 1718 to study regimental-centesimal elders of the administrative unit Hetman. This source allows you to specify some years in regimental officers and centesimal in office, brings new data to research their genealogy, provides this strange regions personalities among centesimal officers.

Keywords: juror list, regimental officers, squadron officers.

* * *

УДК 94(477.51) «1663/1669» (045)

Токарєв С. А.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри археології, етнології та краєзнавчо-туристичної роботи, Чернігівський національний педагогічний університету імені Т. Г. Шевченка (Україна, Чернігів), tokarev-s-a@ukr.net

Вихідці із Запорозької Січі у складі козацької старшини Ніжинського полку (60-ті рр. XVII ст.)

Мета запропонованої статті полягає у висвітленні громадсько-політичної діяльності представників козацької старшини Ніжинського полку 60-х рр. XVII ст. – вихідців із Запорозької Січі. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та конкретно-історичні методи дослідження: конкретно-пошуковий, аналіз та синтез, проблемно-хронологічний, біографічний та просопографічний. У статті проаналізовано причини і обставини приходу до влади у Ніжинському полку вихідців із Запорозької Січі, їх громадсько-політичну та військову діяльність, взаємовідносини з гетьманським та московським урядам.

З'ясовано, що основною причиною отримання урядів у Ніжинському полку вихідцями із Запорозької Січі була політична нестабільність, пов'язана з обранням гетьманом Лівобережної України кошового отамана І. Брюховецького. Для ніжинських полковників, котрі походили з низового козацтва, були характерні низький рівень освіти та політичної культури, постійна зміна політичної орієнтації в залежності від обставин. Прихід до влади гетьмана Д. Ігнатовича та початок політичної стабілізації в Гетьманщині поклали край урядуванню січовиків у Ніжинському полку.

Ключові слова: Запорозька Січ, Ніжинський полк, козацька старшина, ніжинські полковники.

Чорна рада, внаслідок якої в червні 1663 р. гетьманський уряд посів кошовий отаман Запорозької Січі І. Брюховецький, спричинив масштабну ротацію кадрів козацької старшини. На уряди у полках Гетьманщини були призначені прихильні до новообраного гетьмана представники низового козацтва. Відтак владу на місцях часто-густо отримували особи, про яких літописець Г. Грабянка писав, що вони були «з гультьятства запорожского наставлены» і «з голоты ставшы на началах, у крамарей себе дщери их в жены побравшы, до оных и сами присташа» [18, с. 8]. Природньо, що до Ніжинського полку, як однієї зі стратегічно важливих військово-територіальних одиниць, старшина котрої перебувала в опозиції до І. Брюховецького, на урядові посади також були призначені його прихильники.

Вже в липні 1663 р. ніжинським полковником був призначений неписьменний запорозький козак «з голоты» Матвій Микитович Гвинтовка [11, арк. 33; 12, арк. 1; 15, с. 74; 17, с. 3; 18, с. 8]. Як не дивно, його кандидатуру підтримали такі «значні» представники місцевої старшинської еліти, як Р. Ракушка-Романовський і Г. Кобилецький, котрі згодом певний час

виконували обов'язки наказного ніжинського полковника [14, с. 186; 15, с. 74]. Ймовірною причиною прихильності Р. Ракушки-Романовського до М. Гвинтовки стали його проблеми у кар'єрному зростанні за урядування попереднього полковника В. Золотаренка [9, с. 67]. Як відомо, після приходу до влади І. Брюховецького Р. Ракушка-Романовський посів впливовий уряд генерального підскарб'я. Про його достатньо приязні відносини з М. Гвинтовкою свідчить лист, датований 5 листопада 1665 р., в якому генеральний підскарбій неодноразово запевнював ніжинського полковника у своїй прихильності [1, с. 51].

Природньо, що М. Гвинтовка всіляко підтримував політику гетьмана І. Брюховецького. Зокрема, у листопаді 1663 р. він зустрічав і супроводжував російських послів, котрі прибули для укладання нової державної угоди з Військом Запорозьким. 28 листопада полковник узяв участь у раді, під час якої були підписані Батурицькі статті [30, с. 358, 359].

У вересні 1665 р. М. Гвинтовка у складі великої делегації на чолі з І. Брюховецьким відбув до Москви [8, с. 565]. У рамках цього візиту відбулося підписання Московських статей. Цікаво, що замість неписьменних полковника та інших представників полкової і сотенної старшини текст угоди підписав ніжинський полковий писар П. Самойлович [19, с. 208; 26, с. 365]. Під час цієї поїздки М. Гвинтовка отримав дворянський титул і с. Нехаївку Новомлинської сотні Ніжинського полку [18, с. 8; 26, с. 569; 29, с. 144].

Влітку 1666 р. козаки Переяславського полку, незадоволені політикою І. Брюховецького, підняли проти нього повстання. За тривалої відсутності гетьманського ставленника А. Романенка, котрий очолював переяславську делегацію під час поїздки до Москви, представники місцевого «значного» козацтва – прихильники колишнього переяславського полковника Я. Сомка, підбурювані правобережним гетьманом П. Дорошенком, відмовилися зоритися гетьманській владі і почали самостійно змінювати призначених І. Брюховецьким старшин. На придушення цього виступу були направлені козаки Ніжинського полку на чолі з М. Гвинтовкою [14, с. 191; 13, с. 140]. Під час військових дій лівобережні полки відкинули прихильників П. Дорошенка від Переяслава і захопили у полон кількох очільників повстання [7, с. 86].

Водночас сутички між правобережними і лівобережними козаками відбулися на території Південної Білорусії. Влітку 1666 р. підрозділи Ніжинського полку були спрямовані до Гомеля [1, с. 125]. У вересні прихильники П. Дорошенка завдали поразки лівобережним полкам біля Пропойська – «три милі гнали, рубаючи й кладучи трупом, під Гвинтовкою, ніжинським полковником, вбито коня» [30, с. 491].

Щодо адміністративної діяльності М. Гвинтовки, то 30 липня 1667 р. він видав універсал, котрим надав у володіння козаків м. Вороніж Петра Бражника і Карпа Юрковича греблю на р. Осоті у Воронізькій сотні з дозволом побудувати на ній млин [28, с. 899]. Проте незабаром внаслідок конфлікту з гетьманом полковник був усунутий зі свого уряду і ув'язнений [1, с. 162; 8, с. 580; 13, с. 148; 24, с. 112]. Майже рік він перебував під вартою у Гадяцькій в'язниці, а згодом був переведений до Ніжинської в'язниці, де залишався

аж до вбивства І. Брюховецького [2, с. 87 – 88; 7, с. 224].

Його наступником на посаді ніжинського полковника у жовтні 1667 р. став «полковник запорозьких кінних козаків» А. Мартинович. Під час перебування при владі гетьмана І. Брюховецького він був nobilitований і отримав права російського дворянства [11, арк. 33; 12, арк. 1; 15, с. 74; 18, с. 8]. Оскільки Московські статті забороняли обирати полковників без згоди царя, то А. Мартиновичу довелося звернутися безпосередньо до Олексія Михайловича з проханням підтвердити свої повноваження [29, с. 151]. 6 жовтня 1667 р. полковник видав універсал військовим товаришам Кролевецької сотні Захарію і Костю Івановичам з дозволом на отримання прибутків з млина, збудованого ними на р. Реть. Наступного дня він дозволив Захарію Івановичу побудувати хутір на його власних ґрунтах під Кролевцем [28, с. 899 – 900].

У січні 1668 р. на свято Водохреща у гетьманській резиденції в Гадячі відбулася таємна рада, на якій був присутній і А. Мартинович. На раді І. Брюховецький заявив, що Війську Запорозькому слід розірвати відносини з Московським царством. Коли присутні на раді старшини вирішили, що гетьман водить їх в оману таким несподіваним рішенням, то І. Брюховецький присягнув на хресті і запевнив у серйозності своїх намірів, а відтак всі присутні підтримали його. Рада постановила розірвати будь-які відносини з Московською державою, заручитися підтримкою кримської хана і вигнати російських воевод з українських міст [2, с. 89 – 90; 6, с. 78 – 79; 7, с. 170; 13, с. 192 – 193].

Одразу ж після цієї ради в Ніжинському полку розпочалася підготовка до антимосковського повстання. 17 січня 1668 р. о 6 годині вечора А. Мартинович прислав до ніжинського воеводи І. Ржевського сотника Я. Самойлова з повідомленням про рішення ради у Гадячі [10, с. 181]. Воевода неодноразово повідомляв царський уряд про те, що на околицях Ніжина почалося стихійне покаяння населення, вказуючи, зокрема: «Нежинского уезду в пригородах мешане и уездные люди, которые в переписных книгах написаны, непослушны и переписались в козаки мало не все ... никаких доходов не дают и впредь платитъ не хотят и зачинают бунт». У відповідь на претензії воеводи з цього приводу А. Мартинович заявив лише, що «в полку люди надобны». 22 січня 1668 р. полковник увів до Ніжина козаків Батурицької, Конотопської, Новомлинської, Кролевецької, Спаської, Глухівської і Веркіївської сотень, пояснивши І. Ржевському свої дії наказом гетьмана. Масштаби мобілізації козаків були настільки значними, що воевода повідомив про те, що А. Мартинович «навел козаков незчисленно много, на каждом дворе стоит по двадцяти и больше», і від них слід очікувати «шатости и всякого дурна». На запитання воеводи, чому місцеве населення масово записується в козаки, полковник відповів, що «люди в Малороссийских городах вольные, вольно мужикам в козаки писаться» [2, с. 18 – 19, 23, 25; 22, с. 111; 27, с. 294].

Одразу ж після цього козаки почали військові дії і двічі намагалися взяти штурмом Ніжинську фортецю, в якій закріпився І. Ржевський разом зі своїми стрільцями. Вони здійснили підкоп під вежею Веселухою, засипали

фортечний рів і розкопали Покровський земляний вал [29, с. 158]. Невдовзі стрільці воеводи І. Ржевського почали відчувати брак харчів, ліків та озброєння [10, с. 182]. Київський воевода П. В. Шереметьєв у своїх донесеннях до Москви запевняв, що в Ніжині залишилося мало продовольства, а тому залога не протримається довго [4, с. 24].

З метою досягнення перемир'я у березні 1668 р. до Ніжина прибув стряпчий В. Тяпкін. На зустрічі у єпископа М. Филімоновича, на якій були присутні А. Мартинович, переяславський полковник Р. Думитрашка, генеральний суддя П. Забіла, московський посланець від імені царя наказав припинити «козацьку зраду». Не знайшовши підтримки, стряпчий наказав єпископу Мефодію проклясти причетних до бунту козаків та старшин [10, с. 182].

Облога Ніжинської фортеці була знята лише 8 вересня 1668 р. російським військом на чолі з Г. Ромодановським. Козаки і ніжинські міщани, які оточували фортецю, при його появі відступили [4, с. 24]. Сам А. Мартинович після невдалої облоги втік на Правобережжя до гетьмана П. Дорошенка.

Упродовж 1668 р. уряд ніжинського полковника посідали кілька осіб. На початку 1668 р. з'явився новий претендент на посаду ніжинського полковника – запорізький ватажок Соха, котрий прибув на Сіверщину з січовиками, які підтримали антимосковське повстання. За нез'ясованих обставин Соха захопив уряд ніжинського полковника, але був убитий на козацькій раді 8 червня разом з гетьманом І. Брюховецьким [14, с. 193, 215].

На короткий час посаду ніжинського полковника у червні 1668 р. посів кошовий отаман Запорізької Січі І. Сірко [15, с. 74]. Після нього уряд ніжинського полковника отримав ще один запорізький ватажок М. Рябуха. Під час свого нетривалого урядування він встиг 19 серпня 1668 р. видати оборонний універсал Максаківському Спасо-Преображенському монастирю на маєтності [11, арк. 33; 12, арк. 1; 23, с. 18; 28, с. 902].

Проте вже восени 1668 р. разом з військами П. Дорошенка на Ніжинщину повернувся А. Мартинович. У листопаді полковник, виконуючи доручення правобережного гетьмана, намагався захопити Ніжин і в одному з боїв отримав поранення [18, с. 9; 21, с. 109; 29, с. 162]. 17 грудня 1668 р. він узяв участь у раді старшини трьох сіверських полків, на якій був обраний гетьман Д. Ігнатюк [5, с. 46; 7, с. 228]. Остання згадка про діяльність А. Мартиновича датована 31 грудня 1668 р., коли він видав універсал, яким дозволив козакам Новомлинської сотні Опанасу Кириченку та Івану Омельченку зайняти греблю і збудувати млин під с. Шабалинів [11, арк. 33; 12, арк. 1; 28, с. 901]. Обставини його зміщення з уряду і подальша доля залишаються невідомими.

Наступним ніжинським полковником став син колишнього полковника В. Золотаренка Євстафій, котрий згадувався у джерелах також як Остап Васютенко і Черемис. Він розпочав військову службу у 1649 р. як реєстровий козак Черкаського полку, а в 1667 р. був обраний кошовим отаманом Запорізької Січі [13, с. 159; 20, с. 177]. Достовірні згадки про його урядування в Ніжинському полку належать до початку 1669 р. [11, арк. 33; 12, арк. 1 зв.; 15, с. 74].

Новообраний полковник мав певні зв'язки з правобережним козацтвом і наказним гетьманом Г. Дорошенком, оскільки джерела містять згадку про те, що «Нежинский полковник Золотаренко живет с тем Григорьем в совете и о всяких делах списывается» [2, с. 109]. Про взаємини між П. Дорошенком та Є. Золотаренком свідчить лист правобережного гетьмана до ніжинського полковника від 4 січня 1669 р., в якому він повідомляв про перемогу над запорозьким кошовим отаманом П. Суховієм і татарами [3, с. 7]. Проте вже незабаром Є. Золотаренко був усунутий Д. Ігнатовичем з посади, а ніжинським полковником був обраний П. Уманець [3, с. 10; 16, с. 51; 18, с. 9; 25, с. 200]. Його прихід до влади ознаменував початок стабілізації політичної ситуації на території Ніжинського полку.

Отже, основна причина отримання старшинських урядів у Ніжинському полку вихідцями з Запорозької Січі полягала у появі на чолі Української козацької держави кошового отамана І. Брюховецького. Ніжинські полковники, які походили з низового козацтва, як правило, були малописьменними, відзначалися низькою політичною культурою і постійно змінювали в залежності від обставин свою політичну орієнтацію. Кульмінаційним у боротьбі за владу в Ніжинському полку став 1668 рік, події якого на Сіверщині, за словами В. Кривошеї, «ще вимагають детального і глибокого аналізу» [14, с. 213]. Прихід до влади гетьмана Д. Ігнатовича поклав край урядуванню січовиків у Ніжинському полку і ознаменував початок політичної стабілізації в Українській козацькій державі.

Список використаних джерел

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб.: В типографии Эдуарда Праца, 1869. – Т. 6 (1665 – 1668 гг.). – IV; 6; 279 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб.: Типография В.В. Праца, 1872. – Т. 7 (1657 – 1663, 1668 – 1669 гг.). – VI; 9; 398 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб.: Типография В.В. Праца, 1875. – Т. 8 (1648 – 1657, 1668 – 1669 гг.). – 10; 400; 23 с.
4. Алмазов А. С. Украинские казаки нежинские полковники и великороссийские нежинские воеводы в 1660-1680-е гг.: конфликты и сотрудничество / А. С. Алмазов // Громадянські протистояння в історії України: від непорозумінь і розбрату до національної консолідації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці Чорної Ради в Ніжині. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – С. 21 – 29.
5. Борисенко В. Дем'ян Многогрішний / В. Борисенко // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 44 – 51.
6. Величко С. Літопис: В 2-х т. [переклад з книжної української мови В. Шевчука] / С. Величко. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 2. – 640 с.
7. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: огляд його життя і політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк: Видання УВАН у США, 1985. – 712 с.
8. Егунова С. Гетманство Брюховецького / С. Егунова // Киевская старина. – 1885. – № 8. – С. 545 – 596.
9. Железко Р.А. Роль Ніжинського козацького полку в подіях Чорної Ради 1663-го року / Р.А. Железко // Громадянські протистояння в історії України: від непорозумінь і розбрату до національної консолідації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до 350-ї річниці Чорної Ради в Ніжині. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2013. – С. 61 – 69.

10. Железко Р. А. Українсько-московська війна 1668 р. в Ніжині / Р.А. Железко // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. – К.; Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 180 – 183.
11. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, ф. II, спр. 18778 – 18782, 392 арк.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, ф. II, спр. 18808 – 18818, 50 арк.
13. Костомаров Н. Руина. Историческая монография (1663–1687). Гетманства Брюховецького, Многогрішного и Самойловича / Н. Костомаров. – М.; Спб.: Издание книгопродавца-типографа М.О. Вольфа, 1882. – 695; VI с.
14. Кривошея В. Козацька еліта Гетьманщини / В. Кривошея. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2008. – 452 с.
15. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. – Ч. 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації: Вид. 2-е, доповнене, уточнене і виправлене / В.В. Кривошея. – К., 2005. – 259 с.
16. Кривошея І. Матеріали судової справи як джерело родоводу військового товариша Петра Уманця (XVII – XVIII ст.) / І. Кривошея // Генеалогічні записки. – Львів, 2012. – Вип. X (нової серії IV). – С. 50 – 55.
17. Лазаревский А. Нежинские полковники / А. Лазаревский // Черниговские губернские ведомости. – 1854. – № 1. – Часть неофициальная. – С. 1 – 4.
18. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления / А. Лазаревский. – К.: Типография К. Н. Милевского, 1893. – Т. 2. – Полк Нежинский – 522 с.
19. Маркевич Н. А. История Малороссии / Н. А. Маркевич. – М.: В типографии Августа Семена, при Императорской Медико-Хирургической Академии, 1842. – Т. 3. – 406; III с.
20. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К.: Типография тов-ва Г.Л. Фронцкевича и К0, 1910. – Т. 2. – 720 с.
21. Морозов О. Ніжинська драма 1668 року / О. Морозов // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (історія і сучасність): Тези міжнародної науково-практичної конференції, (м. Рівне, 7 – 9 квітня 1993 року). – Рівне, 1993. – С. 108–109.
22. Морозов О. Ніжинський протопоп Максим Филімонович / О. Морозов. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного педагогічного університету імені М. Гоголя, 2000. – 148 с.
23. Мякотин В.А. К истории Нежинского полка в XVII – XVIII вв. (Рецензия на книгу А.М. Лазаревского «Описание Старой Малороссии, т. 2, Полк Нежинский») / В.А. Мякотин. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1896. – 126 с.
24. Ніжин: із глибини віків...: матеріали з краєзнавства Ніжина / [ред. Л. Б. Петренко]. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-поліграф», 2008. – 428 с.
25. Окиншевич Л. Рада Старшинська на Гетьманщині: історико-юридичний нарис / Л. Окиншевич // Хроніка-2000. – Вип. 25-26. – С. 192 – 210.
26. Рігельман О. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / О. Рігельман. – К.: Либідь, 1994. – 766 с.
27. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 pp.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с. – («Україна крізь віки». – Т. 7).
28. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657 – 1687) / [упорядники І. Бутич, В. Риневич, І. Тесленко]. – К.; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2004. – 1086 с.
29. Уривалкін О. Загадки історії: Лівобережна Україна та Ніжинський полк з середини XVII до кінця XVIII століть / О. Уривалкін. – Ніжин: ТОВ «Наука-Сервіс», 2000. – 276 с.
30. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: від Переяславської Ради – 2 до Андрусівської угоди (1659 – 1667) / Т. Яковлева. – К.: Основи, 2003. – 644 с.

References

1. Akty, odnos' yashchies' ya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoyu komissieju. – SPb.: V tipografii Eduarda Pratsa, 1869. – T. 6 (1665 – 1668 gg.). – IV; 6; 279 s.
2. Akty, odnos' yashchies' ya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoyu komissieju. – SPb.:

Типографія V. V. Prats, 1872. – Т. 7 (1657 – 1663, 1668 – 1669 гг.). – VI; 9; 398 s.

3. Akty, odnos' yashchies'ya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoyu komissieju. – SPb.: Tipografija V. V. Prats, 1875. – Т. 8 (1648 – 1657, 1668 – 1669 гг.). – 10; 400; 23 s.

4. Almazov A. S. Ukrainskie kazach'i nezhymskie polkovniki i velikorossiyskie nezhymskie voevody v 1660-1680-e gg.: konflikty i sotrudnichestvo / A. S. Almazov // Gromad'yans'ki protystoyann'ya v istorii Ukrainy: vid neporozumin' i rozbratu do natsional'noji konsolidatsiji: Materialy Vseukrayins'koji naukovopraktychnoji konferentsiji, pryurochenoji do 350-yi richnytsi Chornoji Rady v Nizhyni. – Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M. M., 2013. – S. 21–29.

5. Borysenko V. Dem'yan Mnogogrishnyj / V. Borysenko // Kyiv's'ka starovyna. – 1992. – № 4. – S. 44 – 51.

6. Velychko S. Litopys: V 2-h t. [pereklad z knyzhnoji ukrajins'koji movy V. Shevchuka]. – S. Velychko. – K.: Dnypro, 1991. – Т. 2. – 640 s.

7. Doroshenko D. Get'man Petro Doroshenko: oglyad yogo zhytt'ya i diyal'nosti / D. Doroshenko. – New-York: Vydann'ya UVAN u SSHA, 1985. – 712 s.

8. Egunova S. Get'manstvo Br'yuhovets'kogo / S. Egunova / Kyevs'kaya Starina. – 1885. – № 8. – S. 545 – 596.

9. Zhel'ezko R. A. Rol' Nizhyn's'kogo kozats'kogo polku v podiyah Chornoji Rady 1663-go roku / R. A. Zhel'ezko // Gromad'yans'ki protystoyann'ya v istorii Ukrainy: vid neporozumin' i rozbratu do natsional'noji konsolidatsiji: Materialy Vseukrayins'koji naukovopraktychnoji konferentsiji, pryurochenoji do 350-yi richnytsi Chornoji Rady v Nizhyni. – Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M. M., 2013. – S. 61–69.

10. Zhel'ezko R. A. Ukrajins'ko-moskovs'ka vijna 1668 r. v Nizhyni / R. A. Zhel'ezko // Siversshchyna v istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats'. – K. – Glukhiv, 2013. – Vyp. 6. – S. 180 – 183.

11. Institut rukopysu Natsional'noji biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernads'kogo NAN Ukrainy, f. II, spr. 18778 – 18782, 392 ark.

12. Institut rukopysu Natsional'noji biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernads'kogo NAN Ukrainy, f. II, spr. 18808 – 18808, 50 ark.

13. Kostomarov N. Ruina. Istoricheskaja monografija (1663 – 1687). Get'manstva Br'yuhovetskogo, Mnogogrishnogo i Samojlovicha / N. Kostomarov. – M.; SPb.: Izdaniye knigoprodavstsa-tipografija M. O. Vol'fa, 1882. – 695; VI s.

14. Kryvosheja V. Kozats'ka elita Get'manshchyny / V. Kryvosheja. – K.: Institut politychnyh i etnonatsional'nyh doslidzhen' NAN Ukrainy, 2008. – 452 s.

15. Kryvosheja V. V. Ukrajins'ka kozats'ka starshyna. – Ch. 1. Rejestr uryadnykh get'mans'koji administratsiji: Vyd. 2-e, dopovnene, utochnene i vypravlene / V. V. Kryvosheja. – K., 2005. – 259 s.

16. Kryvosheja I. Materialy sudovoi spravy yak dzherelo rodovodu vijs'kovogo tovarysha Petra Umants'ya (XVII – XVIII st.) / I. Kryvosheja // Genealogichni zapysky. – L'viv, 2012. – Vyp. X (novoji seriji IV). – S. 50 – 55.

17. Lazarevskij A. Nezhynskie polkovniki / A. Lazarevskij // Chernigovskie gubernskie vedomosti. – 1854. – № 1. – Chast' neofitsial'naja. – S. 1 – 4.

18. Lazarevskij A. Opisanie Staroj Malorossii: Materialy po istorii zaselenija, zemlevladienija i upravlenija / A. Lazarevskij. – K.: Tipografija K. N. Milevskogo, 1893. – Т. 2. – Polk Nezhynskij. – 522 s.

19. Markevich N. A. Istorija Malorossii / N. A. Markevich. – M.: V tipografii Avgusta Semena, pri Imperatorskoj Mediko-Hirurgicheskoi Akademii, 1842. – Т. 3. – 406; III s.

20. Modzalevskij V. L. Malorossiyskij rodoslovnik / V. L. Modzalevskij. – K.: Tipografija tov-va G. L. Frontskevicha i K0, 1910. – Т. 2. – 720 s.

21. Morozov O. Nizhyn's'ka drama 1668 roku / O. Morozov // Aktual'ni problemy rozvytku mist ta mis'kogo samov'yaduvann'ya (istorija i suchasnist'): Tezy mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferentsiji, (m. Rivne, 7 – 9 kvitn'ya 1993 roku). – Rivne, 1993. – S. 108 – 109.

22. Morozov O. Nizhyn's'kyj protopop Maxym Fylymonovych / O. Morozov. – Nizhyn: Vydavnytstvo Nizhyn's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. Gogol'ya, 2000. – 148 s.

23. M'yakotin V. A. K istorii Nezhynskogo polka v XVII – XVIII vv. (Retsenzija na knigu A. M. Lazarevskogo Opisanie Staroj Malorossii, t. 2., polk Nezhynskij) / V. A. M'yakotin. – SPb.: Tipografija Imperskoj Akademii Nauk, 1896. – 126 s.

24. Nizhyn: iz glybiny vikiv...: materialy z krajeznavstva Nizhyna / [red. L. B. Petrenko]. – Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-poligraf», 2008. – 428 s.

25. Okynshevych L. Rada Starshyns'ka na Get'manshchyni: istoryko-yurydychnyj narys / L. Okynshevych // Khronika-2000. – Vyp. 25-26. – S. 192 – 210.

26. Rigel'man O. Litopysna opovid' pro Malu Rossiju ta jji narod i kozakiv uzagal' / Rigel'man O. – K.: Lybid', 1994. – 766 s.

27. Smolij V. A. Ukrajins'ka natsional'na revol'yutsija XVII st. (1648 – 1676 rr.) / V. A. Smolij, V. S. Stepankov. – K.: Vydavnychyj dim «Kyjevo-Mogyl'yans'ka akademija», 2009. – 447 s. – («Ukraina kriz' viky». – Т. 7).

28. Universaly ukrajins'kykh get'maniv vid Ivana Vygovs'kogo do Ivana Samojlovycha (1657 – 1687) / [upor'yadnyky I. Butych, V. Rynsevych, I. Teslenko]. – K.; L'viv: Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 2004. – 1086 s.

29. Uryvalkin O. Zagadky istoriji: Livoberezhna Ukraina ta Nizhyn's'kyj polk z seredy XVII do kints'ya XVIII stolit' / O. Uryvalkin. – Nizhyn: TOV «Nauka-Servis», 2000. – 276 s.

30. Yakovl'eva T. Rujina Get'manshchyny: vid Pereyaslavs'koji Rady-2 do Andrusivs'koji ugody (1659 – 1667) / T. Yakovl'eva. – K.: Osnovy, 2003. – 644 s.

Tokarev S. A., PhD. in Historical Sciences, senior lecturer of department of archaeology, ethnology, local history and tourism works of the Chernigiv national pedagogical university of the name of T. G. Shevchenko (Chernigiv, Ukraine), tokarev-s-a@ukr.net

Natives from the Zaporizhian Sich in composition of Cossack petty officer of the Nizhyn regiment (60th XVII of century)

The purpose of the offered article consists in illumination public-political activity of representatives of cossack petty officer of the Nizhyn regiment 60th the XVII item – natives from Zaporizhian Sich. In the process of research were used scientific and concretely historical research methods: concretely-searching, analysis and synthesis, problem-chronologic, biographic and prosopographic. Reasons and circumstances of their ascension to power in the Nizhyn regiment, public-political and military activity, mutual relations with hetman and Moscow government are analysed in the article.

It was found, that the main reason for getting governments in the Nizhyn regiment natives from Zaporizhian Sich was the political instability, associated with the election of the Hetman of Left-bank Ukraine of chieftain I. Briukhovetsky. For Nizhyn colonels, who came from the bottom of the Cossacks, were characterized by a low level of education and political culture, permanent change of political orientation depending on circumstances. The coming to power of hetman D. Ignatovich and the beginning of political stabilization in Hetmanate it was put an end the management of natives from Zaporizhian Sich in the Nizhyn regiment.

Keywords: Zaporizhian Sich, Nizhyn regiment, Cossack petty officers, Nizhyn colonels.

* * *

УДК 94(477) «17»

Фігурний Ю. С.,

кандидат історичних наук, завідувач відділу української етнології, Науково-дослідний інститут українознавства МОН України (Україна, Київ), ukr.etnolol_fus@ukr.net

Роль П. Калнишевського в суспільно-політичних трансформаціях та у духовному й культурному житті України XVIII ст.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі П. Калнишевського в суспільно-політичних трансформаціях та у духовному й культурному житті України XVIII ст. При написанні статті були застосовані такі наукові методи: історичний, порівняльно-історичний, діахронічний, хронологічний, ретроспективний, проблемно-хронологічний та ін. За державницької діяльності П. Калнишевського був здійснений еволюційний перехід Нової Січі від сито мілітарної формації до багатofункціональної військово-політичної організації, що базувалася на міцному економічному підґрунті її у майбутньому могла стати базою відновлення Української державності. П. Калнишевський цілеспрямовано здійснював освітня українцями надчорноморських степів, перетворення їх з малозаселеної місцевості на добре залюднені терени, що, зрештою, призвело до суттєвого розширення українських етнічних територій, незважаючи на опір і протидію Росії. Всі ці дієві заходи кошового посприяли освоєнню і включенню Надчорномор'я до цілісного етнокультурного простору України.

Ключові слова: Україна, українці, П. Калнишевський, Запорозька Січ, державницька та етнокультурна діяльність.